

Bijlage 1 – Studeren en autisme

1 Wat is autisme?

Autisme is een stoornis in de informatieverwerking in de hersenen. Mensen met autisme nemen op een andere manier waar. Zintuiglijke prikkels worden anders verwerkt. Hun waarneming is gefragmenteerd en sterk gericht op details. De waarnemingen van de zintuigen komen als losse puzzelstukjes in de hersenen aan en de leerling of student met autisme heeft grote moeite samenhang te ontdekken in wat hij waarneemt. Daardoor geven ze vaak een andere betekenis aan wat zij waarnemen of blijven kleven aan kleine, onbelangrijke details zonder het geheel te overzien en er een juiste betekenis aan te geven.

1.1 Hoe uit autisme zich?

Door het gebrekkig vermogen om samenhang te ontdekken hebben mensen met autisme kwalitatieve tekortkomingen op het gebied van:

- sociale interactie;
- verbale en non-verbale communicatie;
- verbeeldend vermogen (rigide denken en handelen).

Sociale interactie

Mensen met autisme kunnen zich vaak onvoldoende inleven en verplaatsen in de gedachten, de bedoelingen en de gevoelens van anderen. Zij missen sociale intuïtie en sociale finesse in de interactie met anderen en hebben vaak moeite om de subtiele spelregels van het menselijk samenleven te begrijpen. Hierdoor stoten zij op sociaal vlak vaak hun neus en zijn zij buitenbeentjes. Sommige mensen met autisme houden zich afzijdig in het contact met anderen, anderen zoeken actief contact, maar doen dit op een vreemde en soms claimende manier of blijven in het contact overmatig beleefd, vormelijk en formeel.

Communicatie

Communicatie is een hoeksteen van een goede relatie met anderen. Mensen met autisme hebben beperkingen in de verbale en non-verbale communicatie. Deze beperkingen doen zich zowel voor in de receptieve communicatie (het begrijpen van wat de ander bedoelt) als in de expressieve communicatie (het afstemmen op wat de ander zegt en het duidelijk aangeven van je bedoelingen naar de ander). In de receptieve communicatie hebben mensen met autisme moeite met de wisselende betekenissen van woorden in verschillende contexten en met het begrijpen van wat de ander niet expliciet zegt, maar wel bedoelt. Ook nemen zij zaken vaak erg letterlijk en vinden zij figuurlijk en abstract taalgebruik moeilijk. Zij denken erg concreet. In de expressieve communicatie kunnen mensen met autisme hun bedoelingen dikwijls moeilijk afstemmen op de ander.

Groepsgesprekken en discussies gaan vaak erg snel voor hen. Zij missen relevante informatie of zijn niet goed in staat in te haken in een gesprek dat in de groep aan de gang is.

Mensen met autisme hebben ook grote moeite met het begrijpen van non-verbale communicatie. Zij zijn vaak gericht op de concrete inhoud van een gesprek en missen de non-verbale signalen (intonatie, gebaar of gezichtsuitdrukking) die een heel andere betekenis kunnen geven aan iemands bedoelingen.

In de communicatie met mensen met autisme doen zich vaak onbedoeld allerlei misverstanden voor. Het is belangrijk dat de communicatie naar mensen met autisme zo concreet en expliciet mogelijk is.

Verbeeldend vermogen

Mensen met autisme hebben een gebrekkig verbeeldend vermogen. Dit kan zich uiten in beperkte interesses en in een rigide denken en handelen. Mensen met autisme hebben moeite met veranderingen en met snelle wisselingen. Ze hebben een grote behoefte aan vaste routines, gewoontes en regels en moeite met het flexibel omschakelen naar een andere aanpak.

Het gevoel 'anders te zijn dan anderen' heeft vaak gevolgen voor het *emotioneel functioneren* van mensen met autisme. Vaak ontwikkelen zij op school een negatief zelfbeeld en voelen zij zich vooral in sociaal opzicht weinig competent. Het schoolleven en studeren vraagt veel energie van jongeren met autisme. Naast oververmoeidheid zie je dat aanhoudende angst en stress tot probleemgedrag en depressie kan leiden.

1.2 Verklaringen voor autisme

Verschillende theorieën proberen een verklaring te geven voor autisme. Het onderzoek naar stoornissen in het autistisch spectrum is nog in volle gang. Er zijn globaal drie theorieën die het denken en gedrag van mensen met autisme verklaren:

- centrale coherentietheorie;
- theory of mind;
- executive functioning theory.

Centrale coherentietheorie

De centrale coherentietheorie stelt dat mensen met autisme ernstige problemen hebben met het betekenisvol integreren van wat zij waarnemen. Mensen hebben van nature de neiging informatie te integreren tot een zinvol geheel (centrale coherentie). Autisten hebben moeite met het onderscheiden van hoofd- en bijzaken en zijn sterk gericht op details. Hun waarneming is fragmentarisch, waardoor zij moeite hebben met het ontdekken van samenhang. Dit heeft ook grote gevolgen voor het leren. Leren is immers voor een belangrijk deel het ontdekken en leggen van verbanden tussen de informatie die aangereikt wordt.

Theory of mind

Vanaf de leeftijd van vier jaar ontwikkelen kinderen een zogenaamde theory of mind. Zij beseffen dat anderen in hun omgeving iets anders kunnen denken of voelen dan zichzelf. Het kind ontwikkelt de vaardigheid om gedachten, intenties, gevoelens en ideeën toe te schrijven aan zichzelf en aan de ander om op basis daarvan het gedrag van de ander te voorspellen en daarop te anticiperen. Bij mensen met autisme is deze vaardigheid slecht ontwikkeld. Zij hebben moeite met het zich verplaatsen en inleven in de gedachten, gevoelens en intenties van anderen en beleven en begrijpen de wereld vooral vanuit het eigen perspectief.

Executive functioning theory

Mensen met autisme hebben dikwijls moeite met het plannen, organiseren, monitoren en bijsturen van hun gedrag en werk. In het onderwijs wordt een groot beroep gedaan op deze vaardigheden. Mensen met autisme zijn vaak star in hun denken en niet erg flexibel en schakelvaardig in het zoeken naar oplossingen voor een probleem.

Geen van deze drie theorieën geeft een volledige verklaring van het autistisch gedrag. Elk verklaart maar een deel van de symptomen. De centrale coherentietheorie biedt het meest omvattende verklaringsmodel.

1.3 Oorzaken van autisme

Autisme is geen kwestie van opvoeding, maar van aanleg. Autisme heeft een neurobiologische oorsprong. Vermoed wordt dat verspreid over de hersenen meerdere hersenzones beschadigd zijn. Daarnaast worden afwijkingen vastgesteld in de chemische huishouding van de hersenen, de zogenaamde neurotransmitters, die de werking van hersencellen regelen. Erfelijke factoren lijken een belangrijke rol te spelen bij het ontstaan van autisme. Autisme komt beduidend vaker voor bij jongens dan bij meisjes. Autisme treft men aan op alle begaafdheidsniveaus, dus ook op normaal en hoogbegaafd niveau.

1.4 Ontwikkelingsprofiel van leerlingen met autisme

Elke jongere met autisme is uniek. Autisme kan zich op heel verschillende wijzen uiten. Docenten zijn vaak verbaasd over het zeer wisselende functioneren en de tegenstrijdige resultaten van leerlingen of studenten met autisme. Enerzijds kunnen ze ons verrassen met een groot talent, dan weer vallen ze uit op een ogenschijnlijk eenvoudige taak.

Het ontwikkelingsprofiel van leerlingen en studenten met autisme ziet er vaak disharmonisch uit met specifieke uitschieters en specifieke tekorten. Het is belangrijk dat de sterke en zwakke kanten van een leerling met autisme goed in kaart gebracht worden en dat gekeken wordt welke protectieve factoren de belemmeringen gunstig beïnvloeden, zoals intelligentie, geheugen, motivatie, doorzettingsvermogen en een sociaal netwerk dat de leerling steunt.

1.5 Onvermoede talenten

Het zou onjuist zijn een leerling of student met autisme alleen te bekijken vanuit zijn beperkingen. Het is belangrijk autisme niet te zien in termen van tekortkomingen, als een hoop handicaps bij elkaar. Jongeren met autisme beschikken vaak over verrassende talenten en een originele manier van denken. Autistische mensen treft men in tal van hoge posities aan en hebben op vele terreinen een belangrijke bijdrage geleverd aan onze samenleving. Hun vastberadenheid, hun originele mentale activiteit, hun beperkte actieradius en doelbewustheid, zoals die tot uiting komen in hun specifieke interesses, hebben in menig geval tot uitzonderlijke prestaties geleid in de door hen gekozen gebieden. Door hun sterke gerichtheid op bepaalde onderwerpen die hun interesse hebben, zijn zij in staat om deze onderwerpen intensief en in detail te bestuderen.

2 Het autistisch spectrum

De Nederlandse Vereniging van Autisme gebruikt de term Autisme Spectrum Stoornis (ASS). Spectrum wordt gebruikt om aan te geven dat autisme heel verschillend tot uiting kan komen.

2.1 Vormen van autisme

De DSM IV, een internationaal classificatiesysteem, onderscheidt binnen het autistisch spectrum drie hoofdgroepen:

- autistische stoornis (klassiek autisme, kernsyndroom autisme);
- syndroom van Asperger;
- PDD-NOS (pervasieve ontwikkelingsstoornis, niet anderszins omschreven).

In het regulier voortgezet onderwijs en in het mbo, hbo en de universiteit treffen we vooral leerlingen of studenten aan met het syndroom van Asperger of met PDD-NOS.

Syndroom van Asperger

Mensen met het syndroom van Asperger hebben problemen met de sociale interactie.

Ze vertonen beperkte activiteitenpatronen en hebben beperkte interesses. De motoriek is vaak houterig en stijf. De taal lijkt op het eerste oog goed ontwikkeld, al doet ze soms ouwelijk en formeel aan. Gelet op hun woordenschat en taalgebruik wordt hun begripsniveau vaak overschat. Net als andere mensen met autisme hebben zij echter moeite met het ontdekken van samenhang in informatie en met de communicatieve aspecten van taal.

Jongeren met het syndroom van Asperger hebben een normale of hoognormale intelligentie.

Soms wordt voor deze mensen ook wel de diagnose Hoog Functionerend Autisme gebruikt.

Mensen met het syndroom van Asperger zijn auditief sterk. Waar andere mensen met autisme auditief zwak zijn en een grote behoefte aan visuele ondersteuning hebben, hebben deze mensen vooral een verbaal auditieve benadering nodig.

PDD-NOS

Jongeren met PDD-NOS voldoen niet geheel aan de criteria van de andere stoornissen binnen het autistisch spectrum, terwijl er toch ernstige tekorten in de sociale interactie en in de communicatie vastgesteld worden, evenals stereotiepe activiteitenpatronen en interesses.

Er is sprake van een pervasieve ontwikkelingsstoornis, omdat deze stoornis diep ingrijpt in de ontwikkeling en het functioneren van de jongere.

Tot de categorie PDD-NOS behoren ook atypische autismebeelden die niet voldoen aan de criteria van de autistische stoornis, omdat ze zich pas op latere leeftijd voordoen en voor autisme atypische of te weinig symptomen bevatten. PDD-NOS is in feite een restcategorie en wordt daarom wel een 'verlegenheidsdiagnose' genoemd.

2.2 Autisme: een stoornis met veel gezichten

Autisme is een stoornis met veel gezichten. De verschillen tussen jongeren met autisme zijn vaak groot. De aard en de ernst van de problematiek kan sterk uiteenlopen. De ene autist heeft een normale intelligentie of is hoogbegaafd, terwijl bij de ander autisme gepaard gaat met een verstandelijke handicap. De een zoekt actief contact met anderen, terwijl de ander zich afzijdig opstelt. Autisten met een normale of bovengemiddelde intelligentie zijn vaak zo goed in staat om hun stoornis te compenseren en te camoufleren dat problemen niet zelden in een te laat stadium worden onderkend.

Toch zijn er ook grote overeenkomsten in het gedrag en denken van mensen met autisme.

Bij alle jongeren met een stoornis in het autistisch spectrum treffen we in verschillende gradaties tekortkomingen aan in de sociale interactie, in de communicatie en in het verbeeldend vermogen.

Kenmerken van autisme

Sociale interactie

- Lijkt geïsoleerd of niet om anderen te geven
- Kan lichaamstaal niet duiden en kan tactloos overkomen
- Gedraagt zich onaangepast of vreemd
- Vermijdt oogcontact bij stress of onder druk
- Houdt niet van fysiek contact

Communicatie

- Kan geen stemming duiden op basis van toon, gebaren of uitdrukkingen (zoals fronsen of grinniken)
- Neemt spreekwoorden en metaforen letterlijk
- Vindt het moeilijk om een gesprek op gang te houden
- Kan eigenwijs, koppig of boos overkomen
- Kan overdreven gewillig zijn en toegeven aan alles
- Kan formele, ouwelijke of deftige taal gebruiken
- Kan onoplettend overkomen en niet reageren
- Kan eerlijk zijn tot op het niveau van naïviteit of grof zijn

Verbeelding

- Kan de consequenties van zijn eigen handelen niet overzien
- Kan zeer uit zijn evenwicht geraken bij veranderingen in routines of bij onverwachte gebeurtenissen
- Houdt van vaste gewoonten en regels en kan overreageren als mensen deze doorbreken of overtreden
- Heeft vaak obsessieve interesses
- Kan zich moeilijk verplaatsen in de gevoelens of de mening van iemand anders

3 Hoe leren leerlingen/studenten met autisme?

Om leerlingen of studenten met autisme adequaat te kunnen begeleiden in het onderwijs moet men begrijpen hoe zij denken en informatie verwerken. Typisch voor de autistische denkstijl is een *tekort aan samenhangend denken*: een zwakke centrale coherentie.

3.1 Leerstijl van leerlingen/studenten met autisme

De zwakke centrale coherentie vindt zijn weerslag in de *eigen leerstijl* van leerlingen of studenten met autisme. Het is belangrijk dat in het onderwijs rekening gehouden wordt met deze leerstijl.

De leerstijl van leerlingen of studenten met autisme kenmerkt zich door:

- fragmentarisch leren;
- contextspecifiek leren;
- concreet denken;
- stroef en rigide denken;
- seriële verwerking van informatie (in plaats van parallel);
- specifieke interesses.

Fragmentarisch leren

Leerlingen of studenten met autisme hebben moeite met het ontdekken van samenhang in de leerstof. Ze hebben veel oog voor losse details en vinden het moeilijk om hoofd- en bijzaken te onderscheiden. Ze hebben nodig dat naar hen de samenhang in de leerstof verduidelijkt wordt en

dat de hoofdzaken geëxpliciteerd worden. Een samenvatting van de lesstof of van colleges kan daarbij zeer behulpzaam zijn.

Contextspecifiek leren

Het is opvallend dat veel leerlingen of studenten met autisme feilloos feitenkennis weten te reproduceren, maar onvoldoende in staat zijn om deze kennis toe te passen in de werkelijkheid. Dikwijls beperkt een aangeleerde vaardigheid zich alleen tot het gebruik ervan in situaties die identiek zijn aan de leersituatie. Er treedt onvoldoende generalisatie (transfer) op om het geleerde in een andere situatie toe te passen.

In het onderwijs moet expliciet aandacht besteed worden aan het toepassen van het geleerde in verschillende situaties door vaardigheden in verschillende situaties te oefenen en door te verduidelijken in welke situaties het geleerde toegepast kan worden (inslijten).

Concreet denken

Leerlingen met autisme denken erg concreet en letterlijk. Zij hebben moeite met abstract denken en activiteiten die een beroep doen op de 'verbeelding'. Zij kunnen zich moeilijk een voorstelling maken bij abstracte concepten (bijvoorbeeld 'solidariteit'), bij abstracte en vage begrippen (zoals 'straks' of 'misschien') en bij abstracte emoties (bijvoorbeeld 'gelukkig zijn').

Bij het geven van *instructie* is van belang dat men concreet, duidelijk en expliciet is in wat men bedoelt. Auditief aangeboden informatie wordt vaak moeilijk door leerlingen en studenten met autisme verwerkt. Het gesproken woord is vluchtig en verdwenen zodra het uitgesproken is. Veel leerlingen en studenten met autisme hebben baat bij visuele ondersteuning, zodat zij de informatie kunnen nalezen of zich er een 'beeld' van kunnen vormen.

Een uitzondering vormen jongeren met het syndroom van Asperger. Bij hen sluit een verbaal auditieve benadering goed aan.

Stroef en rigide denken

Leerlingen of studenten met autisme hebben moeite met het plannen, organiseren en monitoren van hun werk. Zij hebben een grote voorkeur voor vaste routines en vaste oplossingsprocedures. Ze voeren activiteiten dan ook naar de letter uit en blijven letterlijk 'hangen' in een opdracht als ze deze niet tot een goed einde kunnen brengen. In hun taakaanpak kunnen ze blijven steken in een bepaalde oplossingsstrategie, ook al is het probleem veranderd. Ze missen de flexibiliteit om naar een andere strategie over te schakelen en moeten daarbij geholpen worden.

Seriële verwerking van informatie

Leerlingen met autisme verwerken informatie bij voorkeur stap voor stap: serieel. Bij meer complexe opdrachten moet de informatie vaak parallel verwerkt worden, bijvoorbeeld: er moeten simultaan een aantal handelingen of activiteiten uitgevoerd worden. Het parallel verwerken van informatie lijkt tot 'overbelasting in de hersenen' te zorgen.

Het serieel verwerken van informatie leidt ertoe dat leerlingen met autisme meer tijd nodig hebben om opdrachten te verwerken dan andere leerlingen en dat de stappen die in complexe opdrachten gezet worden expliciet naar hen verduidelijkt en geordend moeten worden (stappenplan of checklist) of dat complexe opdrachten opgesplitst moeten worden in deeltaken.

Specifieke interesses

Leerlingen en studenten met autisme hebben vaak specifieke interesses die hen houvast bieden. Het is belangrijk dat het onderwijs aansluit bij deze interesses. Soms hebben jongeren met autisme moeite met het doseren van hun interesse. Zij gaan bijvoorbeeld volledig op in een studieonderdeel dat hen bovenmatig interesseert en verwaarlozen andere onderdelen. Enerzijds maakt men binnen

de studie gebruik van de specifieke talenten en interesses, anderzijds probeert men de belangstelling voor andere zaken te verbreden en te verdiepen.

4 Uitgaan van onderwijs- en ondersteuningsbehoeften

We zijn in het onderwijs te veel geneigd naar leerlingen en studenten met autisme te kijken vanuit tekorten en beperkingen. Hierdoor concentreren we ons op de zwakke kanten en niet op het ontwikkelen van de sterke punten en bijzondere talenten van een leerling/student met autisme. Een tegenwicht voor het zogenaamde 'deficit denken' is het denken in temen van onderwijs- en ondersteuningsbehoeften. Hierbij staat niet de vraag centraal: *Wat is er mis met deze leerling of student?* of: *Wat kan hij niet?*, máár: *Wat kan deze leerling of student bereiken en welke ondersteuning en begeleiding heeft hij daarbij nodig?*

De centrale hulpvraag van een leerling of student met autisme is: *help mij samenhang ontdekken*. Afgeleid van deze hulpvraag staan hieronder enkele belangrijke onderwijs- en ondersteuningsbehoeften van leerlingen en studenten met autisme:

- Zekerheid en veiligheid bieden, ook in de vorm van een vaste vertrouwenspersoon (persoonlijk coach)
- Verduidelijken van de communicatie en instructie naar de leerling of student
- Begeleiding bij het maken van keuzes
- Duidelijke leeromgeving waarin de leerling/student weet wat van hem verwacht wordt en hoe en wanneer
- Een prikkelarme leeromgeving waardoor de leerling/student zijn aandacht optimaal bij de les kan houden
- Ondersteuning bij het plannen en organiseren van de studie
- Begeleiding bij het ontdekken van samenhang in de leerstof en bij de transfer van het geleerde naar andere (praktijk)situaties
- Versterken van de autonomie van de leerling/student en het vergroten van het gevoel van competentie
- Begeleiding van de leerling/student bij het samenwerken met anderen en groepswork
- Ondersteuning van de leerling/student bij het maken van werkstukken, papers en presentaties
- Begeleiding van de leerling/student bij het lopen van stages en practica
- Ondersteuning van de leerling/student bij het voorbereiden en uitvoeren van praktijktoetsen, tentamens en examens
- Preventie en reductie van angst en stress om zodoende oververmoeidheid, verzuim en studievertraging te voorkomen

De onderwijs- en ondersteuningsbehoeften van leerlingen of studenten met autisme verschillen per leerling/student en zullen per leerling/student een ander accent of invulling krijgen.

5 Aandachtspunten bij de keuze van een vervolgopleiding

Leerlingen met autisme vinden het maken van keuzes meestal erg moeilijk. Er wordt een beroep gedaan op 'verbeelding'. Soms kunnen zij niet kiezen of doen ze er erg lang over. Dikwijls kiezen ze steeds weer voor hetzelfde, zonder alle alternatieven te overwegen. Het is belangrijk dat zij (op eigen niveau) de 'vaardigheid van het kiezen' ontwikkelen.

In de periode dat de leerling met autisme deelneemt aan het voortgezet onderwijs zijn er enkele momenten waarop er een belangrijke keuze gemaakt moet worden. De twee belangrijkste daarbij doen zich voor bij de overgang van de onderbouw naar de bovenbouw (keuze sector in vmbo of keuze vakkenprofiel in havo/vwo) en bij de overgang van het voortgezet onderwijs naar de

arbeidsmarkt of vervolgonderwijs. Dit protocol richt zich expliciet op de overgang naar vervolgonderwijs.

De keuze van een vervolgopleiding in het mbo, hbo of de universiteit is een belangrijk moment in de loopbaan van een jongere met autisme. In het voorexamenjaar en examenjaar moet een school voor voortgezet onderwijs hieraan uitgebreid aandacht besteden en een leerling met autisme hierbij intensief begeleiden.

5.1 Keuze vervolgopleiding

Bij de keuze van een vervolgopleiding moet men, gelet op de kenmerken van leerlingen met autisme, rekening houden met de volgende zaken:

- Leerlingen met autisme hebben vaak geen reëel (zelf)beeld van hun mogelijkheden en capaciteiten. Het is belangrijk dat in gesprek met de leerling verhelderd wordt wie hij is, wat hij kan en wat hij wil. Steek daarbij in op de sterke kanten en talenten van een leerling met autisme.
- Leerlingen met autisme hebben vaak geen reëel beeld van een opleiding of studie én van de beroepsmogelijkheden en de beroepsperspectieven van deze opleiding/studie. Het is belangrijk dat in gesprek met de leerling verhelderd wordt wat hij bij het volgen van een opleiding kan verwachten en of dit past bij zijn capaciteiten en interesses. Tevens dient expliciet verkend te worden wat de beroepsmogelijkheden en perspectieven van de opleiding/studie zijn en of deze beroepen passen bij de capaciteiten, interesses en verwachtingen van de leerling.
- Het beeld van hun eigen functioneren is bij sommige leerlingen met autisme te optimistisch en staat het vragen van hulp en een actieve benutting van begeleiding in de weg. Daarnaast zijn veel leerlingen met autisme bang voor 'etikettering' als zij bij inschrijving voor een opleiding bekend maken dat zij autisme hebben. Leerlingen met autisme moeten hierbij begeleid worden.
- Het bezoeken van opleidingen, het verzamelen van informatie over opleidingen, het kiezen van een studie, het inschrijven voor een opleiding, het invullen van het aanmeldingsformulier en het aanvragen van studiefinanciering doen een groot beroep op de zelfredzaamheid van leerlingen met autisme en vraagt de nodige planning en organisatie. Het is belangrijk dat zij zelf deze stappen uitvoeren en hierbij begeleid worden. Tevens dient de school de voortgang te bewaken zodat bijvoorbeeld voorkomen wordt dat een leerling zich niet of te laat inschrijft voor een opleiding/studie.

Bij de keuze van een vervolgopleiding is in algemene zin het volgende voor leerlingen met autisme van belang:

- Technische studies leiden veelal tot meer succes dan studies met meer sociale en communicatieve kenmerken. Over het algemeen hebben jongeren met autisme minder moeite met instrumentele vakken dan met vakken waarin in sterke mate een beroep gedaan wordt op communicatie, interactie en verbeeldingsvermogen.
- Een kleine, overzichtelijk georganiseerde opleiding vergroot de kans van slagen.
- De manier waarop de begeleiding is georganiseerd en wordt uitgevoerd heeft invloed op het studiesucces.
- De kennis van en ervaring met studenten binnen de onderwijsinstelling met autisme speelt een rol.
- Het beleid van de onderwijsinstelling met betrekking tot het realiseren van voorzieningen, regelingen en aanpassingen voor studenten met een handicap of stoornis is van invloed op de

bereidheid om de student te begeleiden. Dit beleid moet niet alleen op papier staan, maar ook aantoonbaar in de praktijk uitgevoerd en gefaciliteerd worden.

- De mogelijkheid om een deeltijdvariant van de opleiding te volgen. Dit kan wenselijk zijn in verband met de studiebelasting. Ook het schriftelijk volgen van onderwijs of de mogelijkheid van E-learning kan in bepaalde gevallen een optie zijn, zoals bijvoorbeeld bij de Open Universiteit.

Uiteraard is elke leerling met autisme, voor zover hij voldoet aan de vooropleidingseisen, vrij in het maken van een keuze van een vervolgopleiding en is met betrekking tot de toelating tot een opleiding de Wet op de Gelijke Behandeling van toepassing.

6 Aandachtspunten bij de instroom en voortgang van de studie

6.1 Instroom in vervolgopleiding

Bij de instroom van een student met autisme in de nieuwe studie zijn de volgende aandachtspunten belangrijk:

- *Informeren over de opleiding/studie*
De student wegwijs maken in de studie. Geef zo volledig mogelijk informatie aan de student. Liefst heeft een student met autisme vanaf de eerste dag duidelijkheid over de bereikbaarheid, de locatie, het lesrooster, het programma, het soort activiteiten, de studiebelasting en de tentamens. Tevens is van belang dat een student met autisme weet welke (studie)voorzieningen aanwezig zijn en hoe hij een beroep kan doen op deze voorzieningen. Er zijn studenten die het prettig vinden dat zij voorafgaand aan hun eerste schooldag een rondleiding krijgen door het gebouw, zodat ze al vertrouwd zijn met het gebouw.
- *Introductieprogramma*
Veel opleidingen en studies starten het eerste opleidingsjaar met een introductieprogramma (introductieweek) waarin de studenten met elkaar en met de studie kennismaken. Als het programma niet duidelijk is, allerlei onverwachte verrassingen bevat en niet helder is wat verwacht wordt, kan dit bij een student met autisme veel stress en bij de medestudenten veel onbegrip oproepen. Bespreek vooraf het programma, het vervoer en de locaties met de student en geef aan wat van hem verwacht wordt.
- *Informeren docenten en medestudenten*
Het is van belang dat de student toestemming geeft dat aan docenten (en/of medestudenten) verteld wordt dat hij autisme heeft en wat zijn ondersteuningsbehoeften daarbij zijn. Bespreek met de student wanneer en wie geïnformeerd worden en welke informatie daarbij gegeven wordt. De persoonlijk coach kan hierbij een intermediair zijn. Op welke manier en aan wie er informatie overgedragen wordt, is ook afhankelijk van in hoeverre het gedrag van de student problemen oproept bij anderen.
- *Persoonlijk coach*
Het beste is dat de student bij aanvang van de studie een vaste contactpersoon toegewezen krijgt. De persoonlijk coach begeleidt de student bij de instroom en verdere voortgang tijdens de studie. De kans dat de student met autisme tegen studieproblemen aanloopt, is reëel aanwezig. Tijdens de instroom heeft de persoonlijk coach frequent gesprekken met de student met autisme. Het is belangrijk dat de student vanaf het begin weet bij wie hij terecht kan wanneer er om de een of andere reden problemen ontstaan.
Ook een buddy kan een student met autisme tijdens de instroom wegwijs maken in de studie en 'meenemen' en introduceren in allerlei activiteiten.

6.2 Voortgangsbegeleiding

In de voortgangsbegeleiding kan onder meer aandacht besteed worden aan de volgende zaken:

- Volgen van lessen en colleges
- Bestuderen van de leerstof
- Maken van samenvattingen
- Deelname aan werkgroepen
- Samenwerken binnen groepsopdrachten
- Plannen en uitvoeren van praktijkopdrachten
- Plannen en uitvoeren van werkstukken, papers, scripties
- Geven van presentaties
- Voorbereiden en uitvoeren van praktijktoetsen, tentamens en examens
- Vinden en lopen van stages en practica
- Planning en spreiding van opdrachten (studiebelasting)

In de fase van voortgangsbegeleiding in het eerste opleidingsjaar van de nieuwe studie staan in bijlage 8 met betrekking tot bovenstaande zaken concrete tips voor de begeleiding van studenten met autisme.

Bij de overgang naar een nieuwe opleiding of studie verandert er vaak ook veel in het leven en de omstandigheden van een student met autisme. Voor het 'studentenleven' van studenten met een handicap of stoornis staan op de website www.onderwijsnhandicap.nl suggesties voor studentenactiviteiten. Ga ook na of de student binnen zijn woonomstandigheden rustig kan studeren.